

Rogalska, Barbara

Muzeum Drukarstwa Warszawskiego, Oddział Muzeum Historycznego m. st. Warszawy

---

Almanach Muzealny 4, 301-316

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Barbara Rogalska

MUZEUM DRUKARSTWA WARSZAWSKIEGO
- ODDZIAŁ MUZEUM HISTORYCZNEGO M.ST. WARSZAWY

W latach 1973-1976 Walcownia Metali „Warszawa”, zajmująca parcelę między ulicami: Proszą, Żelazną, Łucką, została przeniesiona do nowych budynków przy ul. Palisadowej, a jej starą, ceglana siedzibę przeznaczono na cele muzealne, wpisując do rejestru zabytków jako Zabytkowy Zespół Przemysłowy d. Zakłady „Norblina” oddział Muzeum Techniki NOT. Właśnie tutaj Muzeum Historyczne m.st. Warszawy uzyskało dzięki życzliwości inż. Jerzego Jasiuka dyrektora Muzeum Techniki i decyzji Prezydenta m.st. Warszawy z dnia 7IV1982 r. trzy budynki położone przy ul. Łuckiej 1/3/5 na zorganizowanie nowego oddziału - Muzeum Drukarstwa Warszawskiego.

Uzyskane budynki to:

- 1) budynek administracyjny, trzykondygnacyjny, podpiwniczony;
- 2) budynek socjalny, tzw. łaźnia; zbudowany po 1945 r., dwukondygnacyjny, bez poddasza i podpiwniczenia;
- 3) budynek kotłowni; parterowy z głęboką piwnicą na urządzenia techniczne kotłowni;

oraz mały wewnętrzny dziedziniec przy budynku administracyjnym z bramą wjazdową od ul. Łuckiej.

Budynek administracyjny - kamieniczka usytuowana na rogu ul. Łuckiej i Żelaznej - to najstarszy fragment zabudowy tej części parceli. Wzmiankowaną na początku artykułu posesję nr hipoteczny 1146 wytyczono w czasie regulacji tej części miasta w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XVIII w. Pierwszym jej właścicielem, który założył tutaj cegielnię, był Christian Wilhelm Friese, sekretarz gabinetowy króla Stanisława Augusta Poniatowskiego¹, a po nim Franciszek Ryx - kamerdyner tegoż monarchy i staro-

¹ W. Dzwonkowski, *Friese Chrystian Wilhelm*, w: *Polski Słownik Biograficzny* (dalej PSB), Kraków 1948, t. VII, z. 32, s. 148-149.

sta piaseczyński². Choć zabudowa murowana i drewniana jest odnotowana w 1771 r. na Delineacji Hiża, to dokument potwierdzający prawo własności Ryxa pochodzi z 1786 r. W 1797 r. Ryx przekazuje aktem darowizny posiadłość swemu synowi Franciszkowi Ryxowi i jego żonie Luizie z domu Collignon. W końcu XVIII w. na działce należącej do Ryxa zabudowę stanowi budynek murowany frontem do Żelaznej położony i w głębi posesji drewniany – oba nie zachowane. Stąd w literaturze narożna kamieniczka bywa określana kamieniczką Ryxa, gdyż należy uznać, iż została wybudowana w czasie, gdy Ryxowie byli właścicielami tej posesji. W 1808 r., jak można wyczytać z planu Bacha, na posesji znajdowały się dwa domy zachowane do dziś. Podobna zabudowa posesji jest odnotowana w 1819 r. w wykazie nieruchomości miasta. Pierwszy dokładniejszy opis interesującego nas budynku znajduje się w inwentarzu z 1831 r. spisany przez budowniczego miasta stołecznego Warszawy Józefa Lessela. W punkcie „N” czytamy: „z domu massiv murowanego z piwnicami o dolnem i pierwszym piętrze mieszkalnego dachówką karpiovką krytego, narożnie do ulic Żelaznej i Łuckiej położonego”³.

Od 1833 r. posesja zmienia właścicieli, najpierw nabywa ją bankier Abraham Cohen, w 1846 – Bank Polski, a rok później Edward Luckfield, fabrykant z Berlina. Ten ostatni zakłada na terenie posesji fabrykę tzw. nowego srebra (platerowanego). Inwentarz spisany po śmierci Luckfielda w 1856 r. w punkcie „A” wymienia: „Dom mieszkalny narożnie przy ul. Żelaznej i Łuckiej położony z cegły palonej na wapno wymurowany dachówką pokryty o parterze i pierwszym piętrze”. Wdowa po Luckfieldzie odstępuje fabrykę Hansowi Jorstowi i Henrykowi Gortzowi, a od nich nabywają Karol Ludwik Mauss i Agaton Buch. W 1871 r. wdowa po Agatonie Buchu, Julia, sprzedaje fabrykę swemu zięciowi Bogdanowi Moninowi, który w 1882 r. odstępuje fabrykę Ludwikowi Norblinowi i Teodorowi Wernerowi. Ci ostatni w 1893 r. zawiązują spółkę akcyjną Fabryk Metalowych pod firmą „Norblin, Bracia Buch i T. Werner”. I właściwie kształt zabudowy architektonicznej i profil produkcyjny przetrwał do wybuchu II wojny światowej. W czasie II wojny światowej fabryka została znacznie zniszczona. W 1946 r. uruchomiono już pierwszą produkcję i rozpoczęto odbudowę zakładu, który został przejęty przez Skarb Państwa pod nazwą Walcownia Metali „Warszawa” wraz z całością zabudowy. Kamieniczka Ryxa zachowała charakter budynku mieszkalnego przez całą historię posesji, z jedną zmianą – dobudową II piętra pod koniec XIX w. Po 1946 r. mieściły się tu również pomieszczenia biurowe i lekarska przychodnia przyzakładowa. Budynek posiadał elewację klasycystyczną z boniowaniami i obramieniami otworów okiennych i drzwiowych oraz piw-

² K. Wierzbicka-Michalska, J. Michalski, *Ryx Franciszek h. Pięścień*, PSB, Wrocław-Kraków-Warszawa 1992, t. XXXIII/4, z. 139, s. 957-601.

³ Księgi Hipoteczne posesji nr 1146, Archiwum m.st. Warszawy

nice sklezione kolebkowo. Obecnie elewacja pozbawiona jest pierwotnego wystroju architektonicznego⁴.

28 IV 1982 r. zespół budynków przemysłowych wraz z wyposażeniem technicznym Walcowni Metali „Warszawa” d. Zakłady Norblina przy ul. Żelaznej 51/53, jak to zostało wspomniane, został wpisany do rejestru zabytków po numerem KL VIII/746/1195/82 i przekazany Muzeum Techniki i Muzeum Historycznemu m.st. Warszawy.

Koncepcja, posadowionego we wzmiankowanej kamieniczce, Muzeum Drukarstwa powstała w roku 1975 – roku 500-lecia drukarstwa polskiego, z inicjatywy warszawskiego środowiska poligraficznego jako pierwsza tego typu placówka w Polsce. Jednym z pomysłodawców utworzenia Muzeum był Roman Tomaszewski przy poparciu Zjednoczenia Przemysłu Poligraficznego i jego dyrektora Jana Kluczka. Roman Tomaszewski, typograf, działacz i członek prezydium Polskiego Towarzystwa Wydawców Książek, członek kolegium redakcyjnego „Poligrafiki”, redaktor zeszytów „Litera” – samoistnego dodatku do tego drukarskiego miesięcznika, w latach 1969–1976 prowadził Ośrodek Pism Drukarskich przy ul. Rejtana⁵. Właśnie tutaj z okazji pięćsetlecia drukarstwa w Polsce zapoczątkowano zbieranie dawnej ikonografii poligraficznej. Na podstawie opracowanych przez Romana Tomaszewskiego wytycznych gromadzono, oprócz wzorów pism drukarskich, dawnego i nowego liternictwa, m. in.: reprodukcje dawnych warsztatów, oficyn, zecerni, odlewni czcionek, pras, maszyn, urządzeń, narzędzi, utensyliów, katalogów pism drukarskich itp. Koncepcję Muzeum również sformułował historyk Stefan Lewandowski. W dokumencie zachowanym w Archiwum Muzeum Drukarstwa: „Założenia programowo organizacyjne Muzeum Poligrafii Warszawskiej” już w nazwie Muzeum zwraca uwagę na problemy techniczne, którymi winna zająć się tworzona placówka. Stąd autor pisze: „... ażeby Muzeum Poligrafii Warszawskiej łączyło w sobie elementy ekspozycji zabytków kultury materialnej z prezentacją procesów technicznych i technologicznych oraz pomnażało dorobek minionych wieków w tej dziedzinie”⁶.

Warto w tym miejscu przypomnieć wcześniejsze starania o utworzenie muzeum poświęconego tej dziedzinie życia społeczno-kulturalnego i gospodarczego. Po raz pierwszy na ziemiach polskich, pomysł i potrzeba utworzenia Muzeum drukarstwa została sformułowana przed zgoła stu laty w czasie obcho-

⁴ Inwentaryzacja kamieniczki sporządzona w 1830 r. znajduje się w zbiorach Biblioteki Narodowej (przekrój poprzeczny i elewacja wschodnia, od strony ul. Żelaznej), Zb. Ikon. sygn. T. II-12.G.23439; T. Szyburska, J. Kubiak, Wstępna ekspertyza konserwatorska dotycząca zabudowy zespołu fabrycznego Walcowni Metali „Warszawa”, Warszawa 1980, Państwowa Służba Ochrony Zabytków, Wojewódzki Konserwator Zabytków, ul. Senatorska 14, Archiwum, mps sygn. N/War. 802/I; W. Głębocki, *Zakład platerniczy Norblinów, Zeszyty Wolskie*, nr 2, Warszawa 2000, s. 24–39.

⁵ A. Tomaszewski, *Roman Tomaszewski 1921–1992*, b.m., b.d., ss. 4.

⁶ S. Lewandowski, *Założenia programowo-organizacyjne Muzeum Poligrafii Warszawskiej*, b.d., mps, ss. 4, Archiwum Muzeum Drukarstwa.

dów trzechsetlecia otwarcia pierwszej drukarni w Warszawie sprowadzonej przez Mikołaja Szarfenbergera z Krakowa do Warszawy w 1578 r. Aleksander Choiński w „Dodatku do Gazety Przemysłowo-Rzemieślniczej” z 1879 r. pisał: „Tym wnioskiem jest rzucona myśl założenia w Warszawie muzeum drukarstwa, które oddałoby niezaprzeczone usługi sztuce drukarskiej w naszym kraju i przyczyniłoby się do bezustannego rozwoju jednego z najszczytniejszych wynalazków geniuszu ludzkiego”. I dalej: „...pomyśleć w niedalekiej przyszłości o założeniu w Warszawie przy Zgromadzeniu Starszych Muzeum przedmiotów dotyczących się sztuki drukarskiej, w połączeniu z biblioteką”⁷.

Do sprawy powrócono pół wieku później. W 1924 r. Zygmunt Łazarski, znany drukarz i bibliofil, projektował Muzeum Książki w Warszawie, przeznaczając na jego założenie własny pałacyk nad Wisłą, tzw. Kasztelanekę i zgromadzone zbiory (księgozbiór liczył ok. 1500 woluminów; w tym druki Banku Polskiego i Groelowskie)⁸.

Idea powstania Muzeum, po następnych pięćdziesięciu latach, wróciła w czasie obchodów pięćsetlecia drukarstwa polskiego. Warszawskie środowisko poligraficzne przy współpracy Muzeum Historycznego m.st. Warszawy zorganizowało w 1975 r. wystawę czasową „400 lat Drukarni Warszawskiej”⁹. Wystawa stała się zaczynem powstania Muzeum Drukarni, od początku tworzonego przy Muzeum Historycznym, przy wsparciu Zjednoczenia Przemysłu Poligraficznego.

Muzeum Drukarni powołano jako pierwszą tego typu placówkę muzealną w Polsce, poświęconą tej dziedzinie techniki. Przedmiotem jego zainteresowania czyniąc zarówno historię technik drukarskich, ilustracyjnych i introligatorskich, jak i wytwory sztuki drukarskiej: książki, czasopisma, szeroko rozumiane akcydensy: druki ulotne i reklamowe, kartografia, plakaty, afisze, ryciny.

W końcu 1978 r. w porozumieniu z ówczesnym Konserwatorem m.st. Warszawy dr Lechem Krzyżanowskim oraz Sekretarzem Komitetu Dzielnicowego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej Praga Północ opracowano ramowy program działania Muzeum oraz ustalono lokalizację przy ul. Kępnej 2/4, w zespole budynków przeznaczonych dla Pracowni Konserwacji Zabytków (PKZ). Generalnym inwestorem miały być PKZ. Architektoniczny projekt adaptacji kamienic i budowy nowego pawilonu opracował inż. M. Wutzen – projekt zatwierdzono w grudniu 1978 r. Zrealizowanie adaptacji budynków przy ul. Kępnej zostało wstrzymane ze względu na przeciągające się pertraktacje o zatwierdzenie lokalizacji, i na skutek ogólnopaństwowych zarządzeń o wstrzymaniu nowych inwestycji.

⁷ A. Choiński, *Muzeum Drukarni w Warszawie*, „Gazeta Przemysłowo-Rzemieślnicza”, 1879, nr 3, dodatek nr 11, s. 15.

⁸ T. Gablewski, *Łazarski Zygmunt w: Słownik Pracowników Książki Polskiej*, Warszawa-Lódź 1972, s. 533-534.

⁹ Więcej informacji o wystawie można znaleźć w Kalendarium wystaw. 1972-1998, w: „Almanach Muzealny”, t. II, 1999, s. 362-363.

12 czerwca 1980 r. Prezydent m.st. Warszawy zarządzeniem Org. IV/0158/Z 23/80 zatwierdził Muzeum Drukarstwa jako Oddział Muzeum Historycznego m.st. Warszawy.

Równocześnie czyniono starania o uzyskanie tymczasowych magazynów dla składowania maszyn i urządzeń drukarskich, gromadzonych w wyniku kwerendy przeprowadzonej przy współpracy Zjednoczenia Przemysłu Poligraficznego w latach 1976-1981. Uzyskane eksponaty zlokalizowano w różnych pomieszczeniach: jednostce wojskowej przy ul. 11 Listopada, magazynach X Pawilonu, na dziedzińcu i w Oficynie Typograficznej Muzeum Historycznego, Muzeum Woli/Oddziale MHW przy ul. Srebrnej 12.

W 1982 r. wyjściem z tej sytuacji stała się propozycja dyrektora Muzeum Techniki, by Muzeum Drukarstwa zlokalizować na terenie Walcowni Metali „Warszawa” (d. Zakłady „Norblina”). Otrzymane budynki wymagały kapitalnego remontu i adaptacji. Projekt adaptacji, według wytycznych Muzeum, został opracowany przez Wojewódzkie Biuro Projektów „ARWO” pod kierunkiem mgr inż. R. Medwida. I ponownie brak zatwierdzenia lokalizacji i nie przyznanie kredytów spowodowało odstąpienie od realizacji przebudowy. W generalnych planach rozwoju Warszawy ulica Żelazna miała być poszerzona kosztem zabytkowych budynków, co dodatkowo przyczyniło się do wstrzymania zamierzeń adaptacyjnych. Mimo tych trudności trwały prace umożliwiające tworzenie i funkcjonowanie Muzeum. Pomieszczenia, w narożnej kamienicze, będące do dyspozycji pracowników oddelegowanych przez Muzeum Historyczne m.st. Warszawy przystosowywano na pracownie, sale magazynowe i ekspozycyjne, gromadzono i opracowywano zbiory. Zbiory pozyskiwane przy współpracy różnych instytucji poligraficznych, podobnie jak meble i sprzęt gospodarczy. W 1985 r. Spółdzielnia Rzemieślnicza Budowlano-Instalacyjna „Zjednoczona” przeprowadziła prace remontowe wewnątrz budynku, a także położyła nowe elewacja. Niestety nie przywrócono klasycystycznego wystroju z lat dwudziestych XIX stulecia.

W latach 1982-1992 przy tworzeniu i organizowaniu Muzeum współpracowało z Radą Patronacką, którą stanowili dyrektorzy dwudziestu warszawskich drukarni i instytucji poligraficznych (por. Aneks I). Z jej inicjatywy, w latach 1983-1986, przy Muzeum działał Klub Towarzyszy Sztuki Drukarzkiej, którego zadaniem było inicjowanie imprez oświatowo-rekreacyjnych dla seniorów drukarzy. Wyposażenie pomieszczeń Muzeum i Klubu było darem zarówno instytucji poligraficznych jak i Ministerstwa Kultury i Sztuki i Komisji Planowania przy Radzie Ministrów.

W latach 1981-1996 w kamienicze miały swoje siedziby instytucje: Zarząd Główny Towarzystwa Opieki nad Zabytkami (1988-1990), Redakcja „Wydawcy” (styczeń 1994-luty 1996), Fundacja Wystawy „Warszawa Walczy 1939-1944” (1981-1996), które otrzymując inne siedziby stopniowo wyprawały się, a Muzeum adaptowało zajmowane przez nie pomieszczenia na cele muzealne.

12 marca 1990 r. została powołana Fundacja im. Drukarzy, Wydawców i Księgarzy Polskich, w której statucie zarejestrowanym 14 sierpnia 1990 r. w Sądzie Rejonowym dla Warszawy-Pragi czytamy: „Reasumując – podstawowym celem Fundacji jest stworzenie warunków sprzyjających integracji środowisk, którym sprawy kultury narodowej – tworzenia i rozpowszechniania książki nie są obce”. Prezesem Zarządu została mgr Wanda Szaniawska – kurator Muzeum, a członkami pracownicy: Barbara Mazurek i Zbigniew Paliszewski. Fundacja miała również stworzyć możliwości dla działalności gospodarczej i poprawić sytuację materialną Muzeum szczególnie trudną w momencie, gdy zakończyła działalność Rada Patronacka. W 1994 r. Fundacja zawiesiła działalność wobec niewielkiego zainteresowania środowiska drukarskiego i wydawniczego oraz trudności materialnych instytucji mogących być sponsorami (por. Aneks II).

W niewielkiej, klasycystycznej kamienicze zgromadzono 16 tysięcy eksponatów stanowiących zasób Muzeum. Zdecydowaną ich większość stanowią wszelkiego rodzaju wytwory sztuki drukarskiej: książki, czasopisma, grafiki, kartografia, archiwalia i akcydensy, plakaty, oprawy artystyczne. Placówka przy ul. Łuckiej kolekcjonuje zarówno te, które wyszły spod pras warszawskich drukarni, jak i te, które do druku w innych tłoczniach na terenie kraju lub za granicą przygotowali warszawscy nakładcy i wydawcy od 1578 r.

Ważną część zbiorów stanowią materiały typograficzne: czcionki, winiety, ornamenty, matryce, klocki drzeworytnicze, płyty miedzio- i stalorytnicze, kamienie litograficzne, klisze drukarskie, narzędzia drukarskie i maszyny typograficzne różnego typu, w tym rekonstrukcja drewnianej prasy drukarskiej z XVIII w., tzw. relans. Istotną częścią kolekcji są wytwory sztuki drukarskiej: książki, czasopisma, grafika, szeroko rozumiane akcydensy: druki ulotne, kartografia, plakaty, afisze, pocztówki. Zgromadzono również dokumentację: archiwalną i ikonograficzną oraz informacje o życiu i działalności drukarzy, wydawców i księgarzy Warszawy z minionych czterech wieków. Przykładem może być wyposażenie – wielka szafa biblioteczna, biurko i kilka innych sprzętów oraz archiwalia, pamiątki rodzinne i wydawnictwa – gabinetu Salomona Lewentala (1841–1902), drukarza, nakładcy, księgarza, wydawcy m.in. ilustrowanego tygodnika „Kłosy” (il. 1). Poza tym warto wymienić archiwa firm wydawniczo-księgarskich: „M. Arct” i „Trzaska, Evert i Michalski”, kolekcję archiwaliów warszawskich firm drukarskich, odlewni czcionek, składów maszyn i przyborów drukarskich, a także pochodzące z różnych okresów dyplomy Urzędu Starszych Zgromadzenia Drukarzy Warszawskich przyznające tytuł Towarzysza Sztuki Drukarskiej.

Zakupy zbiorów były możliwe dzięki dotacjom drukarni z Rady Patronackiej i Polskiego Monopolu Loteryjnego oraz Wydawnictw: „Arkady”, „Czytelnik”, „Iskry”, Państwowy Instytut Wydawniczy, Wydawnictwo Naukowe PWN, Wydawnictw Artystycznych i Filmowych, Krajowej Agencji Wydawniczej, Wydawnictwa Ministerstwa Obrony Narodowej. W latach 1990–1996

1. „Salon Warszawskiego Wydawcy – Salomona Lewentala”, wystawa stała, 2002 r.

przy Muzeum prowadzona była księgarnia-antykwarjat, z której zyski również przyczyniały się do powiększania kolekcji muzealnych. Ekspozycje wpiśwane były do księgi akcesji; a od 1998 r. są zakładane księgi inwentarzowe dla poszczególnych zespołów ekspozycji oraz opracowywane kartoteki i katalogi zbiorów.

Zgromadzone zbiory, Biblioteka Specjalistyczna oraz kartoteki: tematyczne, ikonograficzne, biograficzne, topograficzne, wycinków prasowych służą do prowadzenia prac naukowo-badawczych i dokumentacyjnych oraz przygotowywania kwerend na potrzeby instytucji i osób prywatnych. Pracownicy biorą udział w sesjach naukowych i warsztatach specjalistycznych, a także publikują w czasopiśmie naukowych i popularnonaukowych artykuły z zakresu dziejów drukarstwa i książki oraz nagrywają wywiady i audycje radiowe i telewizyjne, udzielają wywiadów prasie warszawskiej i specjalistycznej.

Muzeum, oprócz gromadzenia i opracowywania zbiorów, podejmuje prace badawcze, prowadzi również działalność popularyzatorską po-

2. Prof. dr Jerzy Durko - Dyrektor Muzeum Historycznego m.st. Warszawy i kurator Wanda Szaniawska - pierwszy kierownik Muzeum Drukarstwa w trakcie posiedzenia Komisji Zakupów, 1987 r.

przez organizowanie wystaw czasowych i zajęcia edukacyjno-oświatowe skierowane do mieszkańców dzielnicy, Warszawy i gości spoza stolicy.

Muzeum w pierwszych latach swego istnienia przygotowywało pokazy darów i nabytków głównie z okazji spotkań Rady Patronackiej. W 1984 r. Muzeum, po raz pierwszy, prezentowało swoją działalność i zbiory na wystawie „Kultura na Woli w 40-lecie PRL” zorganizowanej przez Muzeum Woli/Oddział Muzeum Historycznego m.st. Warszawy przy ul. Srebrnej 12.

Prezentacją wystawy „Dary i zakupy” - Wybór”, w 1986 r. zorganizowaną w Muzeum Historycznym m.st. Warszawy, Muzeum rozpoczęło własną działalność wystawienniczą. W latach 1986-2001 zostało zorganizowanych 30 wystaw czasowych, w tym 8 otwartych poza siedzibą Muzeum. Wystawy były zarówno prezentacją zbiorów jak i dorobku naukowo-badawczego pra-

owników Muzeum. O początkach działalności wystawienniczej Muzeum można przeczytać w poprzednich tomach „Almanachu Muzealnego”, gdzie również zostało zamieszczone Kalendarium wystaw¹⁰.

Wystawy były realizowane wspólnie z: Wojskowymi Zakładami Graficznymi, Zakładami Wkłęślodrukowymi RSW „Prasa-Książka-Ruch”, Muzeum Literatury im. A. Mickiewicza, Biblioteką Jagiellońską, Biblioteką Narodową, Goethe Institut, Fachhoch Schule w Moguncji, Polskim Monopolem Loteryjnym, Ministerstwem Finansów. Oddzielnym nurtem wystawienniczym były prezentacje przygotowywane wspólnie z Towarzystwem Przyjaciół Książki, ukazujące dorobek bibliofilski członków tej organizacji. Współpraca z tym środowiskiem zaowocowała również zorganizowaniem w Muzeum X Zjazdu Delegatów Towarzystwa w dniach 7–8 XI 1992 r.

Od 1998 r. w Muzeum przygotowano, stale uzupełniane i wzbogacane, ekspozycje stałe: „Czar czcionki” (z dziejów technik drukarskich, introligatorskich i ilustracyjnych), „Salon Warszawskiego Wydawcy – Salomona Lewentala”, „Kartki z dziejów Muzeum Drukarstwa”.

Działalność oświatowo-edukacyjna stanowi obok wystawiennictwa ważny nurt programu popularyzatorskiego Muzeum. Do 1998 r. działalność ta realizowana była w oparciu o ekspozycje czasowe i okazjonalne, kameralne prezentacje wybranych kolekcji, a obecnie tę rolę pełnią trzy wspomniane wcześniej wystawy stałe. Polega na przygotowywaniu odczytów, lekcji muzealnych, imprez związanych z profilem Muzeum, a także udzielania wszelkiego rodzaju informacji, konsultacji, kwerend z zakresu dziejów drukarstwa i wytworów sztuki drukarskiej, zarówno pracownikom nauki, studentom i uczniom szkół wszystkich typów jak i wszystkim zainteresowanym dziejami drukarstwa i książki. Udostępniamy zainteresowanym również Bibliotekę Specjalistyczną, na którą składają się druki zwarte, czasopisma oraz akcydensy i druki ulotne związane z dziejami drukarstwa.

Inną formą udostępniania zbiorów są lekcje i spotkania warsztatowe w Muzeum. Z tej formy korzysta zarówno młodzież szkolna jak i studenci m.in. z Techników: Poligraficznego, Księgarskiego, Architektury Budowlanej, Ośrodka Szkolno-Wychowawczego dla Głuchych, Wydziałów Uniwersytetu Warszawskiego: Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa, Kartografii, Historii Sztuki oraz Grafiki i Konserwacji Akademii Sztuk Pięknych. Od 1998 r. Muzeum bierze udział w kolejnych edycjach Festiwalu Nauki Polskiej udostępniając swoje zbiory szerokiej publiczności i prowadząc zajęcia warsztatowe z bezpośrednim udziałem uczestników, w tym wypadku przede wszystkim młodzieży szkół warszawskich i poza warszawskich. Organizowane są „Dni Otwarte” w ramach Wolskiej Jesieni Kultury (17.09–30.11.2001 r.) i Wielkiej Wolskiej Majówki (czerwiec 2001 r.) czy obchodów Dnia Drukarza (maj 2002 r.), w czerwcu 2002 r. muzeum uczestniczyło w Pikniku Naukowym na Rynku Nowego

¹⁰ Jw., s. 433–438; *Kalendarium wystaw 1999–2000*, „Almanach Muzealny”, t. III, 2001, s. 285–287.

3. Muzealna Pracownia Typograficzna, maszyna drukarska „Albert & Cie & Fajans”

Miasta. Organizowane lekcje połączone z warsztatami polegają na samodzielnym wykonywaniu składu, wytłoczeniu przygotowanej formy drukowej na historycznej prasie, zajęcia z introligatorstwa – na wykonywaniu papierów barwionych tzw. marmurków i szyciu składek. Mają one za zadanie wzbogacić i uzupełnić zakres merytoryczny ekspozycji stałych, ale przede wszystkim rozszerzyć program dydaktyczny i pomóc nauczycielom w realizowaniu programów szkolnych, czy wreszcie stworzyć możliwość osobistego, dotykającego doświadczenia wykonywania zanikających zawodów: zecera, drukarza, introligatora. Efektem tych działań było również zwiększenie zainteresowania historią drukarstwa i naszą placówką. Wspomniane wykonywanie tzw. marmurków odbywa się na specjalnie do tego przygotowanym wewnętrznym dziedzińcu Muzeum. Ozdobą tegoż dziedzińca jest od 2000 r. wykonana ze specjalnej mieszanki cementu „Syrenka” – logo Stołecznych Zakładów Winiarsko-Spożywczych „Warsowin”. Przyjęcie tego daru od firmy rozbierającej zabudowania fabryki, usytuowane przy ul. Żelaznej, uchroniło „Syrenkę” przed zniszczeniem.

W latach 1975–1985 w Muzeum Historycznym m.st. Warszawy działała oficyna „Typografia Warszawska” zlokalizowana na parterze Kamienicy Baryczkowskiej. Rekonstrukcji historycznej osiemnastowiecznej oficyny drukarskiej, dokonały Zakłady „Grafmasz” w Poznaniu na podstawie koncepcji opracowanej przez Romana Tomaszewskiego, a budową urządzeń kierował mgr inż. Lech Krentz z Poznania. Jej wyposażenie stanowi: zrekonstruowana prasa drukarska z XVIII w., 2 regały zecerskie, 2 stoły na druki, regał na formy, stół do rozcierania farby, 2 tampony. Obecnie Oficyna jest fragmentem ekspozycji stałej Muzeum Historycznego¹¹.

Od początku istnienia Muzeum przy Łuckiej również planowano utworzenie oficyny typograficznej. W dokumencie zatytułowanym: „Informacja o Muzeum Drukarstwa Oddziale Muzeum Historycznego m.st. Warszawy” tak sformułowano ten projekt: „Głównym działem, oprócz prezentacji warszawskich firm drukarskich, wydawniczych i księgarskich, jest zorganizowanie drukarni z przedstawieniem historii rozwoju techniki drukarskiej. Przy czym byłaby to drukarnia czynna, specjalizująca się w wydawaniu określonego typu druków bibliofilskich, katalogów, akcydensów artystycznych i użytkowych”¹².

Ten projekt, chociaż w mniejszym zakresie, doczekał się realizacji.

Pozyskana w roku od Związku Polskich Artystów Malarzy i Grafików żeliwna prasa kolankowa z 1783 r. stanowi bazę do tworzonej Muzealnej Pracowni Typograficznej. Podarowanie przez wiele osób i instytucji, ale głównie przez Zygmunta Zjawińskiego i Ireneusza Zawadzkiego, wyposażenia warsztatów introligatorskich: urządzenia, prasy, narzędzia i materiał introligatorski, umożliwiło zorganizowanie również Muzealnej Pracowni Introligatorskiej. Właśnie dzięki obu Pracowniom realizowany jest program dydaktyczny Muzeum.

Jak już wspomniano, bardzo bliskie i serdeczne związki łączyły placówkę z warszawskimi drukarniami, które towarzyszyły powstawaniu Muzeum,

4. Zajęcia warsztatowe z tłoczenia składu w prasie historycznej, 2002 r.

¹¹ R. Tomaszewski, *Typografia Warszawska*, Warszawa, 28.5.75, mps, s. 8. Archiwum Muzeum Drukarstwa. W Muzeum przechowana jest dokumentacja archiwalna i ikonograficzna „Typografii Warszawskiej” oraz prace w niej wytłoczone.

¹² „Informacja o Muzeum Drukarstwa Oddziale Muzeum Historycznego m.st. Warszawy”, b.d, mps, ss. 1, Archiwum Muzeum Drukarstwa.

wspomagały finansowo, ale przede wszystkim merytorycznie. Przemiany gospodarcze lat dziewięćdziesiątych XX w. doprowadziły do likwidacji lub ograniczenia produkcji wielu zakładów wchodzących w skład Rady Patronackiej, co przyczyniło się do zakończenia jej działalności i zmniejszenia kontaktów. Spotkaniem polskiego środowiska poligraficznego z Marszałkiem Sejmu Markiem Borowskim przygotowanym przez Polskie Bractwo Kawalerów Gutenberga w 2001 r. i obchodzonymi od 2002 r. Dniami Drukarza, Muzeum pragnie wrócić do tej tradycji współpracy z zakładami poligraficznymi.

W ciągu prawie 25 lat istnienia Muzeum współdziałało i utrzymywało kontakty z takimi instytucjami i organizacjami jak: Polska Izba Druku, Polskie Bractwo Kawalerów Gutenberga, Polska Wytwórnia Papierów Wartościowych, Wydział Kultury Urzędu Dzielnicowego Warszawa-Wola, Wolska Rada Kultury, Dzielnicowy Dom Kultury Nauczyciela, Dom Kultury przy ul. Obozowej, Pracownia Historycznych Technik Drukarskich - Tadeusza Grajpeła, Pracownia Działań Muzealnych Zamku Królewskiego w Warszawie, Oficyna Wydawnicza „Fired”, Biuro Integracji Działań Konserwatorskich w Grębocinie, Mazowiecki Oddział Stowarzyszenia Muzealników Polskich, a także pokrewnymi placówkami w Polsce i za granicą: Muzeum Papiernictwa w Dusznikach i Muzeum Książki Artystycznej Jadwigi i Pawła Tryznów w Łodzi oraz Deutsche Buch- und Schrift-Museum przy Deutsche Bucherei w Lipsku i Musee De L’Imprimerie w Lyonie. W pomieszczeniach muzealnych odbywają się posiedzenia Zarządu Głównego i Zarządu Oddziału Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Książki.

Muzeum jako pierwsza w kraju placówka wypracowywało i formułowało koncepcję merytoryczną i program, wzorując się na muzeach zagranicznych i dzięki współpracy z polskim środowiskiem poligraficznym i bibliofilskim. W pracach nad jego koncepcją oraz w realizacji programu i działalności uczestniczył, zmieniający się personalnie, zespół pracowników Muzeum kierowany przez współtwórczynię tej placówki mgr Wandę Szaniawską, kuratora Muzeum do 1997 r.

ANEKS I

Rada Patronacka Muzeum Drukarstwa Warszawskiego

1. Dyr. Stefan Tymiński, Państwowa Wytwórnia Papierów Wartościowych, ul. Sanguszki
2. Dyr. Ryszard Francisz, Robotnicza Spółdzielnia Wydawnicza „Prasa-Książka-Ruch” (RSW) Prasowe Zakłady Graficzne, ul. Smolna 10/12
3. Dyr. Stefan Karasiński, Zakłady Graficzne „Tamka”, ul. Pankiewicza 3
4. Dyr. inż. Bohdan Kukliński, Zakłady Graficzne „Dom Słowa Polskiego”, ul. Miedziana 11
5. Dyr. Andrzej Maciejewski, RSW Zakłady Wkłęśłodrukowe, ul. Okopowa
6. Dyr. Bolesław Krawczykowski, Przedsiębiorstwo Zaopatrzenia Materiałowego „Grafpapier”, ul. Bema 60a
7. Dyr. Henryk Rzepkowski, RSW Prasowe Zakłady Graficzne, ul. Marszałkowska 3/5
8. Dyr. Waldemar Kuczyński, Drukarnia im. Rewolucji Październikowej, ul. Mińska 69
9. Dyr. Ryszard Kuźma, RSW Prasowe Zakłady Graficzne, ul. Srebrna 16
10. Dyr. Andrzej Oleksiak, RSW Prasowe Zakłady Graficzne, ul. Nowogrodzka
11. Dyr. Jakub Sereba, Wojskowe Zakłady Graficzne, ul. Grzybowska
12. Dyr. Włodzimierz Bieliński, RSW Zakłady Offsetowe, ul. Ludna 4
13. Dyr. Jerzy Hoppe, Ośrodek Badawczo-Rozwojowy Przemysłu Poligraficznego, ul. Mińska 69 (ul. Miedziana 11)
14. Płk mgr L. Morawski, Zarząd Wydawnictw, Drukarń i Zaopatrzenia GZP WP, ul. Grzybowska
15. Dyr. Zbigniew Józwiak, Centrala Zaopatrzenia Przemysłu Poligraficznego „Technograf”, ul. Mazowiecka 11
16. Dyr. Stanisław Jasnowski, Warszawska Drukarnia Naukowa Polskiej Akademii Nauk, ul. Śniadeckich
17. Dyr. Rajmund Gadomski, Wydawnictwa Akcydensowe, ul. Wiejska 12a
18. Dyr. Dariusz Stefańczak, Warszawska Drukarnia Akcydensowa, ul. Kowalczyka 21a
19. Nacz. dyr. mgr inż. Roman Andrzejewski, Zakłady Mechaniczne Przemysłu Poligraficznego „Grafmasz”, ul. Nakielska 3
20. Dyr. inż. Jan Kluczek, Zrzeszenie Państwowych Przedsiębiorstw Poligraficznych, ul. Jasna 26

ANEKS II

W dniu 14 sierpnia 1990 r., w Sądzie Rejonowym dla Warszawy-Pragi, została zarejestrowana, powołana w dniu 12 marca 1990 r.:

**FUNDACJA
i m. DRUKARZY, WYDAWCÓW
i KSIĘGARZY POLSKICH**

Celem Fundacji jest:

- ✦ prowadzenie działalności zmierzającej do realizacji prac naukowych i popularyzatorskich dotyczących udziału drukarzy, wydawców i księgarzy polskich w kulturze światowej;
- ✦ współdziałanie z krajowymi i światowymi ośrodkami kultury oraz jej rynkami;
- ✦ utrzymywanie kontaktów ze środowiskami działającymi na rzecz kultury polskiej w kraju i za granicą;
- ✦ skupianie wokół idei Fundacji osób i instytucji sprzyjających celowi Fundacji.

Fundacja chce realizować powyższe cele poprzez gromadzenie środków na rzecz organizowania i finansowania w kraju i za granicą:

- ✦ działalności placówki (obecnie pod nazwą Muzeum Drukarstwa Warszawskiego, oddział Muzeum Historycznego m. st. Warszawy);
- ✦ działalności badawczej, naukowej, popularyzatorskiej prowadzonej zgodnie z celami Fundacji;
- ✦ stypendiów i nagród dla osób realizujących cele Fundacji;
- ✦ seminariów i konferencji naukowych, prac dydaktycznych i oświatowych;
- ✦ imprez umożliwiających prezentacje osiągnięć własnych, jak i udział w imprezach obcych - wystawy, aukcje itp.
- ✦ działalności marketingowej, upowszechnieniowej i wydawniczej.

Reasumując - podstawowym celem Fundacji jest stworzenie warunków sprzyjających integracji środowisk, którym sprawy kultury narodowej - tworzenia i rozpowszechniania książki nie są obce.

Fundacja ma prawo prowadzenia działalności gospodarczej w kraju i za granicą, tworzenia wyodrębnionych organizacyjnie i finansowo zakładów.

Własna działalność gospodarcza ma stanowić podstawowe źródło zasilania Fundacji w środki konieczne do realizacji celów statutowych.

Zdajemy sobie sprawę że bez pomocy merytorycznej, rzeczowej i finansowej działalność statutowa Fundacji zostanie utrudniona.

APELUJEMY

o zgłaszanie na nasz adres:

- * ofert współpracy,
- * postulatów i propozycji dotyczących planu działalności Fundacji,
- * potrzeb i oczekiwań środowisk, które Państwo reprezentujecie.

Zarząd Fundacji po zgromadzeniu i uporządkowaniu nadesłanych materiałów pragnie zorganizować spotkania programowe poszczególnych środowisk.

Przygotować wspólnie z Państwem, zgodnie z oczekiwaniami i posiadanymi środkami program działalności Fundacji.

Chcąc zachować zasadę reprezentacji poszczególnych środowisk w ramach Fundacji planujemy powołanie społecznej *Rady Fundacji* :

- * Kadencja Rady trwa trzy lata,
- * Rada jest organem opiniodawczym, doradczym,
- * W skład Rady wchodzi sponsorzy, którzy zadeklarują chęć pracy w Radzie.

Sponsorami są osoby fizyczne i prawne, które wniosą na rzecz Fundacji kwotę 5 000 000 (pięciu milionów) złotych.

Sponsorom przysługuje prawo członkostwa w Radzie Fundacji, a w przypadku rezygnacji z członkostwa prawo zgłaszania wniosków i propozycji do programu działania Fundacji.

ZAPRASZAMY DO WSPÓŁPRACY

Nasz adres i telefon:

Fundacja
im. Drukarzy, Wydawców w
i Księgarzy Polskich
ul. Łucka 1/3/5
00-842 Warszawa
tel. 20-60-42

Nasze konto:

Wielkopolski
Bank Kredytowy
X o. w Warszawie
350004-96335-132-3

Bibliografia publikacji o Muzeum Drukarstwa Warszawskiego:

- J. Barelkowska, *Bogata kronika warszawskiego drukarstwa*, „Kurier Polski”, nr 231, 23/25 XI 1984, s. 6, fot. 1. [br].
- [br], *Muzeum Drukarstwa Warszawskiego*, „Leksykon wolski”, Warszawa 1997, s. 137.
- [br], *Muzeum Drukarstwa Warszawskiego/Warsaw Printing Museum*, „Polish Culture” 1 (21) 2003, s. 42-43, jęz. pol. j. ang., 4 fot. kolor.
- E. Bukowska, *Muzeum Drukarstwa Warszawskiego. Dzieje, stan obecny i koncepcja rozwoju*, praca dyplomowa napisana na Podyplomowym Studium Działalności Kulturalnej przy Uniwersytecie Warszawskim, Warszawa 1991, mps., Archiwum Muzeum Drukarstwa Warszawskiego.
- E. Bukowska, *Muzeum Drukarstwa – wczoraj, dziś...jutro?*, cz. 1, „Poligrafika”, nr 9, 1993, s. 468-470, fot. 1; cz. 2, „Poligrafika”, nr 10, s. 541-543, fot. 4.
- A. Grabowska, „Spotkania z Zabytkami”, lipiec, 1995, s. 43-44.
- [i], *Skarbnica wiedzy o warszawskim drukarstwie*, „Kulisy Express Wieczorny”, nr 86, 3/5 V 1985, s. 10.
- J. G., *Muzeum Drukarstwa*, „Gazeta Wolska”, nr 8, 20 XI 1992.
- A. Kowalski, *Muzeum Drukarstwa Warszawskiego*, „Rogatka Grochowska”, nr 1 (18), marzec 1994, s. 12-13, fot. 4.
- Muzeum Drukarstwa Warszawskiego*, w: *Encyklopedia Warszawy*, Warszawa 1994, s. 518.
- B. Rogalska, *Muzeum Drukarstwa Warszawskiego*, „Comnet Warszawa'98 – telekomunikacja sieci internet”, Czwarta międzynarodowa wystawa i konferencja, Pałac Kultury i Nauki, 17-19 czerwca Warszawa 1998, Katalog, s. 43-44.
- B. Rogalska, *Muzeum Drukarstwa Oddział Muzeum Historycznego m.st. Warszawy*, „Almanach Muzealny”, t. II, Warszawa 1999, s. 433-439; „Almanach Muzealny”, t. III, Warszawa 2001, s. 286-288.
- A. Rybczyński, [W *skromny budynek...*], „Nowy Świat”, 4.12. 1992, s. , fot. 1.
- W *muzeum „czarnej sztuki”*, „Przegląd Księgarski i Wydawniczy”, luty 1986, nr 2 (878), s. 1 i 16; fot. 6.
- A. i W. Sieradzcy, *Salon*, „Spotkania z Zabytkami”, marzec 1997, s. 4-8, fot. 8.
- A. i W. Sieradzcy, *Wint u Lewentalów, czyli w Salonie warszawskiego wydawcy*, w: *De Gustibus. Studia ofiarowane przez przyjaciół Tadeuszowi Stefanowi Jaroszewskiemu z okazji 65 rocznicy urodzin*, Warszawa 1996, s. 212-227, fot. 1-8.
- Z panią Wandą Szaniawską kustoszem Muzeum Drukarstwa Warszawskiego z okazji Dnia Drukarza rozmawia Janusz Wójcik*, „Życie Wytwórni”, Warszawa, maj 1987, nr 5(334), s. 1, 4; fot. 2.
- I. Zdrojewska, *Aleksander Semkowicz – introligator lwowski*, „Poligrafika”, lipiec 1992, s. 238-239 (artykuł o wystawie czasowej zorganizowanej przez Muzeum Drukarstwa w salach Muzeum Historycznego m.st. Warszawy).